

ОБРАЗ БЕРЕСТЕЧКА В ЛІРИЦІ І. РИМАРУКА ЯК НАЦІОНАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ФЕНОМЕН

Образ Берестечка в ліриці І. Римука як національно-прецедентний феномен. У статті на матеріалі лірики поета-вісімдесятикаррозкривається поняття прецедентно! ситуації та досліджується один з її актуалізаторів в ідіостилі автора - образ-символ битви під Берестечком. Досліджено аксіологічні та концептуальні параметри цього прецедентного феномена, його зануреність в національну когнітивну базу.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентна ситуація, національна концептосфера, поетична мова.

Розгляд функціонального навантаження прецедентних засобів, наявних у дискурсах різного типу, зокрема, в художньому дискурсі, є однією з актуальних проблем сучасного мовознавства. Питанням прецедентності присвячені праці М. Алефіренка [1], Д. Гудкова [4], І. Захаренко [6], В. Красних [8], Г. Слишкіна [12], М. Філона [13]. В науковій літературі подається кілька визначень прецедентних феноменів, у яких визначаються найголовніші та найзагальніші риси досліджуваного явища. Так, Н. Голубєва визначає прецедентні одиниці як зразкові мовні факти, які актуалізують стандартний чи нестандартний (за своєю креативністю) зміст [3]. О. Селіванова до визначальних рис прецедентних феноменів відносить їх здатність актуалізувати у свідомості мовців «культурно значимі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди й можливість їхньої переінтерпретації, а також організувати свою комунікативну поведінку й текстопородження згідно з цими культурними знаннями» [11]. Класифікація прецедентних феноменів передбачає їх поділ на прецедентні імена, прецедентні тексти, прецедентні вислови та прецедентні ситуації. Не менш важливою є диференціація прецедентних феноменів залежно від «вузькості» преце-

дентності, кола представників лінгвокультурної спільноти, яким певний прецедентний феномен може бути зрозумілим. Відповідно до цього виокремлюють загально-, національно-, соціумно- та індивідуально-прецедентні феномени.

Прецедентні феномени не завжди є вираженими у вигляді конкретних номінативних одиниць. Досить часто це такі мовні факти, які, вживаючись у вигляді експромту, імпровізації, водночас апелюють до попереднього досвіду й обізнаності мовця. Такими прецедентними феноменами, на нашу думку, є прецедентні ситуації. За Д. Гудковим, прецедентна ситуація визначається як певна реальна одинична ситуація, мінімізований інваріант сприйняття якої входить до когнітивної бази лінгвокультурної спільноти [4].

Метою нашої статті є з'ясування особливостей функціонування образу Берестечка як актуалізатора відповідної ПС в поетичній картині світу І. Римарука. Актуальність такого розгляду зумовлена недостатнім науковим аналізом творчості цього поета, а також посиленням уваги до антропоцентричних чинників функціонування мови. Науковці зацікавлені у глибшому дослідженні пов'язаності мови і людини. Підтвердженням цього є праці Н. Андрійчук [2], В. Жайворонка [5], Ю. Караулова [7]. Наукові розробки згаданих авторів присвячені дослідженню комунікативного простору мови та її функціонування у тісному зв'язку з екстралінгвальними чинниками. На нашу думку, відображенням такої взаємодії є прецедентні феномени як складові елементи когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти. Саме такі мовні факти акумулюють у собі весь попередній історичний, культурний, політичний досвід людства, нації або окремої частини соціуму.

Таким чином, національно-прецедентні феномени є актуалізаторами ціннісних орієнтирів, важливих лише для певної нації і, відповідно, зрозумілих та близьких її представникам. Для поетичного ідіостилю І. Римарука характерним є переосмислення культурно-історичного буття нації шляхом уведення семантично насажених символів, одним з яких є образ-символ Берестечка.

Прецедентні ситуації в поетичній картині світу І. Римарука є переосмисленням вічних проблем буття, зокрема, проблем вічності та відповідальності за майбутнє: *Щоб час не плив крізь пальці... щоб за нами раптовий вибух не підмів столи... щоб ми під вогняними небесами, немов під Берестечком, не лягли* [10, с. 6]. У наведеному уривку відбувається апеляція одразу до двох прецедентних ситуацій, унаслідок чого вибудовується складна метафора вибуху, смерті, зникнення. Такими прецедентними ситуаціями, на нашу думку, є сучасна аварія на ЧАЕС та давня битва під Берестечком. Прецедентна ситуація вибуху на ЧАЕС прямо не називається, але вербалізується за допомогою сполук *раптовий вибух та вогняні небеса*. Обидва історичні факти є чорними сторінками української історії, і, зрозуміло, в уяві читача здатні викликати певні оцінні асоціації, пов'язані з небезпекою й усвідомленням великої розплати за помилку.

Багатство семантичного наповнення національно-прецедентного феномена, який є одним зі стрижневих в національній когнітивній базі, виявляється у його зв'язку з релігійною концептосферою. Так, уже згадувана прецедентна ситуація, актуалізатором якої є власна назва *Берестечко*, набуває нових семантичних відтінків, поєднуючись з аллюзією на прецедентний біблійний текст – легенду про потоп: *І*

*розверзнуться небо й лайном та гноєм заколотить закрутить безжальний вир і можливо знайдеться кому називатись Ноем і напевно врятується знову останній звір ти злетии аки птах над потопом у ковчезу уздриши свого двійника він загинув під Берестечком? Під Конотопом? А різниця йому яка? [9, с. 27]. Синтаксичне оформлення поезії близьке до стилю біблійних пророцтв, свідченням чого у змістовому плані є поетичне передбачення нового кінця світу, а в плані вираження – використання підсилювальної частки *і*, характерної для біблійних текстів, та церковнослов'янства – сполучника *аки*. Алюзія до біблійної легенди про потоп переплітається з натяком на історичні події України – битви під Берестечком та під Конотопом. Відомо, що битва під Берестечком закінчилася поразкою військ Богдана Хмельницького, конотопська битва завершилася перемогою українських військ, але саме Московська держава вийшла переможцем з українсько-московської війни 1658 – 1659 років. Завершувальне риторичне питання несе важливе семантичне навантаження: нагадування про те, що можна виграти бій, але програти війну.*

Прецедентну ситуацію-актуалізатор битви під Берестечком спостерігаємо і в іншому контексті: *Вже не стачить старих підошов, але й путь недалечка. Ось, небо-ре, і ти підійшов до свого Берестечка. <...> Повтікали із бою свої, а казали – татари... <...> Може, ікла іще не тупі, не увралась вервечка, і лише бракувало тобі для душі – Берестечка?* [9, с. 18]. На думку Д. Гудкова, актуалізація прецедентної ситуації відбувається під час зіставлення її з певною ситуацією в мовленні [4]. Відповідно до контексту і мотивної структури вірша змінюється й смислове навантаження прецедентного феномена. Так, у наведеному контексті мотив помилки, програшу, зради поглиблюється за допомогою апеляції до інваріанта сприйняття прецедентної ситуації, а саме до такої подробиці, як зрада і відступ татарського війська. Відомо, що саме цей крок призвів до поразки у битві. Особливістю переосмислення цієї прецедентної ситуації є небажання автора перекладати вину на соznиків: *повтікали із бою свої...* Саме такий інваріант сприйняття прецедентної ситуації дозволяє створити на її основі поетичний символ власної відповідальності за свою долю і поштвху до змін у собі, а відтак – і в навколишньому світі.

Семантичне навантаження образу Берестечка як символу рокованості та поразки поглиблюється в наступному контексті: *«дивовижні пейзажі» - гортаси туристський буклет перед сном кольори Біломор'я покажеш коханій принагідно задавши що там помирали останній кошовий (це за часом) і перший (за даром) поет а хіба тільки там а за рідне вікно подивись а на кривці чийї замисла доба калача нам «берестечко поезії» - мовив колись галичанин літ на тридцять прозрівши униз – і на двадцять увись* [9, с. 45]. Як і в попередніх поезіях, прецедентна ситуація битви під Берестечком стає тут актуалізатором оцінних асоціацій, пов'язаних із переосмисленням національно-історичного буття України. Особливістю наведеного контексту є те, що І. Римарук у свою чергу звертається до прецедентного тексту іншого українського поета І. Калинця, у вірші якого фраза *берестечко поезії* є метафорою української літератури періоду Розстріляного відродження. До цього символу І. Римарук, так само, як і І. Калинець, приходять шляхом «накопичення асоціацій», використання в поетичній тканині твору двох інших прецедентних ситуацій – смерті на Соловецьких островах (на Білому морі) Петра Калнишевського та, можливо,

Миколи Зерова. Підсилення експресивності поезії досягається шляхом зіставлення прецедентних феноменів, відомих представникам української лінгвокультурної спільноти, та буденного факту підготовки до туристичної подорожі.

Таким чином, образ-символ битви під Берестечком в поетичних контекстах виростає до загальнонаціонального прецедентного феномена, стає всеохопним аксіологічним маркером, викликаючи в уяві читача різноманітні оцінні асоціації та змушуючи проводити паралелі з сьогоденням. Наведена прецедентна ситуація актуалізується зазвичай лексемою *Берестечко* та власне авторською інтерпретацією цієї історичної події. Особливістю авторського ідіостиллю є переосмислення історичного факту в різних контекстах на основі релігійного, історичного, літературного дискурсу, внаслідок чого мовний факт набуває різноманітних конотацій.

Література

1. *Алефиренко Н. Ф.* Язык — сознание — культура / Н. Ф. Алефиренко // Язык и культура : третья междунар. конференция. — Киев, 1994. — 314 с. — С. 3 — 10.
2. *Андрийчук Н. І.* Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики: ідеологія і програми досліджень / Н. І. Андрийчук // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. — Вип. 17 [Укл. : А. Загнітко та ін.] — Донецьк : ДонУ, 2008. — С. 273 — 278.
3. *Голубева Н. А.* Слово. Текст. Дискурс. Прецедентные единицы. / Н. А. Голубева // Язык, коммуникация и социальная среда. — Вып. 7. — Воронеж : ВГУ, 2007. — С. 152– 167.
4. *Гудков Д. Б.* Прецедентная ситуация и способы ее актуализации / Д. Б. Гудков // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. — Вып. 11. — М. : Диалог-МГУ, 2000. — 140 с. — С. 40 — 46.
5. *Жайворонок В. Н.* Українська етнолінгвістика : Нариси : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Н. Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 262 с.
6. *Захаренко И. В.* Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. — М. : «Филология», 1997. — Вып. 1. — С. 82 — 103.
7. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов ; отв. ред. Д. Н. Шмелёв. — М. : Наука, 1987. — 262 с.
8. *Красных В. В.* Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. — М. : «Филология», 1997. — Вып. 2. — С. 5-12
9. *Римарук І.* Діва Обида. Видіння і відлуння / І. Римарук. — Львів: Кальварія, 2002. — 160 с.
10. *Римарук І. М.* Упродовж снігопаду: поезії / І. М. Римарук. — К.: Молодь, 1988. — 120 с.
11. *Селіванова О. О.* Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) / О. О. Селіванова. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://selivanova.net/ru/publications/>.
12. *Слышкин Г. Г.* Лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Г. Г. Слышкин. — М. : Academia, 2000. — 141 с.

13. Філон М. І. Хрест як прецедентний текст і символ національної культури в поезії Шевченка / М. І. Філон // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — Серія Філологія. — № 707. — Х. : ХНУ, 2005. — С. 72 — 79.

Kalchenko T. The image of Berestechko in Igor Rymaruk's lyrics as nationally precedent phenomenon

The article deals with the concept of precedent situation and the discovering the image of Berestechko as it's actualization. The axiological and conceptual parameters of this precedent phenomenon are discovered.

Key words: precedent phenomenon, precedent situation, national concept sphere, poetic language.

Кальченко Т. Ю. Образ Берестечка в лирике И. Рымарука как национально-прецедентный феномен

В статье на материале лирики поэта-восемидесятника И. Рымарука раскрывается понятие прецедентной ситуации и исследуется один из ее актуализаторов в идиостиле автора - образ-символ битвы под Берестечком. Исследуются аксиологические и концептуальные параметры этого прецедентного феномена, его погруженность в национальную когнитивную базу.

Ключевые слова: прецедентный феномен, прецедентная ситуация, национальная концептосфера, поэтический язык.